

Μουσείο και γνώση¹

Εμμανουήλ Απόστολος Ρόκας

Μουσειολόγος-Μουσειογράφος-Σχεδιαστής Εκθέσεων
manolisrokas@gmail.com

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το μουσείο αποτελούσε πάντα ένα περιβάλλον γνώσης και πολιτισμού με μεγάλη να σημασία να παίζουν το μορφωτικό επίπεδο του επισκέπτη και η διαλεκτική σχέση που θα αναπτυχθεί μεταξύ των εκθεμάτων και του κοινού. Το άρθρο αυτό αναλύει ακριβώς τον παιδευτικό ρόλο του μουσείου στην ανθρώπινη κοινωνία και στην δυναμική που αυτό έχει να διαπλάθει στάσεις και συμπεριφορές. Ο χώρος του μουσείου αποτελούσε πάντοτε περιβάλλον γνώσης και κύρους μέσα στο χρόνο- άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο- χωρίς να λησμονούμε ότι ένας από τους βασικότερους σκοπούς του είναι η παροχή ψυχαγωγίας και μάθησης στο κοινό, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες επίσκεψης και τα τεχνολογικά μέσα που το μουσειακό ίδρυμα διαθέτει. Βέβαια, το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο του/της κάθε επισκέπτη/τριας έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς ο ζήλος που αυτός θα επιδείξει και ο χρόνος ως προς τον «διάλογό» του με τα αντικείμενα σε συνδυασμό με αυτό που έχουν να τού προσφέρουν. Από την απαρχή των μουσείων ως ναών του αρχαίων Μουσών αφιερωμένων στην έρευνα και την γνώση ως σήμερα, οι μουσειακοί χώροι αποτελούν τόπους όπου θεραπεύεται η μάθηση και πραγματοποιείται η προβολή κάθε πτυχής της ανθρώπινης δημιουργικότητας με σκοπό την ψυχαγωγία, την κοινωνική ευρυθμία και την ατομική καλλιέργεια. Όλα αυτά σε συνάρτηση με τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές κ.ά. αλλαγές που συνεχώς βιώνουμε. Με την εμφάνιση του πρώτου Μουσείου κατά τον καιρό της βασιλείας των Πτολεμαίων της Αιγύπτου, όπου σοφοί αναπαρήγαγαν και φύλασσαν τη γνώση της τότε οικουμένης, περνάμε στα μεσαιωνικά μοναστήρια όπου φυλάσσονταν ανεκτίμητοι πολιτιστικοί θησαυροί και αντιγράφονταν έργα της αρχαίας ρωμαϊκής και ελληνικής γραμματείας και στην εποχή της Αναγέννησης, κατά την οποία τα παλάτια των πλουσίων τραπεζιτών των πόλεων κρατών της διαιρεμένης Ιταλικής χερσονήσου φιλοξενούσαν αξιοπερίεργα και πολύτιμα τέχνηρα. Έπρεπε να περιμένουμε ακόμα λίγους αιώνες ώστε την εποχή του Διαφωτισμού και των νέων επιστημονικών ανακαλύψεων, στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα μουσεία αρχίζουν να αποκτούν μαζικότερο χαρακτήρα και να λειτουργούν ως χώροι ανοιχτής πρόσβασης στο ευρύτερο κοινό. Τότε και υπό την επιρροή των εθνικιστικών ιδεολογιών και την δημιουργία των πρώτων εθνικών κρατών, έκαναν την εμφάνισή τους και τα πρώτα εθνικά μουσεία που σκοπό είχαν να σφυρηλατήσουν την εθνική ομοψυχία μεταξύ των λαών. Μέσα σε ένα λίγο διαφορετικότερο πλαίσιο σήμερα, οι επιστήμονες των μουσείων έχουν ως βασική αρχή και καθήκον να ξεδιπλώσουν τα νοήματα και τα μηνύματα που τα αντικείμενα φέρουν μορφώνοντας και ψυχαγωγώντας το κοινό τους, χωρίς όμως να αγνοούνται οι κοινωνικές εξελίξεις της εποχής. Η μουσειακή εμπειρία δεν εξαντλείται όμως μέσα στα στενά όρια ενός παραδοσιακού μουσείου. Κάθε πολιτιστικός οργανισμός που μπορεί

¹ Το συγκεκριμένο άρθρο δημοσιεύθηκε στο ηλεκτρονικό πολιτιστικό περιοδικό "Independent.gr" και στο περιοδικό «Αρχαιολογία και Τέχνες» το 2016.

να προσφέρει κάτι το διαφορετικό και εποικοδομητικό στον/στην επισκέπτη/ριά του μπορεί να λάβει την «μουσειακή» ιδιότητα και να προσφέρει πρωτόγνωρες εικόνες και συναισθήματα σε εκείνον. Οι γνώσεις, οι πρωτότυπες εκθέσεις, οι μουσειογραφικές/μουσειολογικές πρακτικές που εφαρμόζονται και (στην περίπτωση σχολικών επισκέψεων) τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα που λαμβάνουν σάρκα και οστά πριν και κατά τη διάρκεια μιας πολιτιστικής δράσης, αποτελούν σημαντικές παραμέτρους του εκπαιδευτικού μουσειακού ρόλου και πρέπει να γίνονται πάντα σε συνεννόηση και με την καθοδήγηση του υπεύθυνου παιδαγωγού. Σε αντίθετη περίπτωση, μπορεί να επέλθει αδιαφορία από πλευράς των εμπλεκόμενων μελών και αποκλίσεις μεταξύ σχολικής εκπαίδευσης και μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος. Συνοψίζοντας, μουσείο και σχολείο αποτελούν δύο παραδοσιακούς πυλώνες στις σύγχρονες κοινωνίες παροχής γνώσεων που η μία δεν πρέπει να ανταγωνίζεται την άλλη, αλλά να τη συμπληρώνει.

► ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ένα μουσείο είναι ένα μη κερδοσκοπικό, μόνιμο ίδρυμα, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της και ανοικτό στο κοινό, το οποίο αποκτά, συντηρεί, ερευνά, κοινοποιεί και εκθέτει υλικές μαρτυρίες για τους ανθρώπους και το περιβάλλον τους με το σκοπό της μελέτης, της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας»

1974, Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων

Ο χώρος του μουσείου αποτελούσε πάντοτε περιβάλλον γνώσης και κύρους μέσα στον χρόνο- άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο- χωρίς να λησμονούμε ότι ένας από τους βασικότερους σκοπούς του είναι η παροχή ψυχαγωγίας και μάθησης στο οποιοδήποτε κοινό ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες επίσκεψης και τα μέσα που ο μουσειακός χώρος διαθέτει. Βέβαια, το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο του/της κάθε επισκέπτη/τριας έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς η δεκτικότητα και ο χρόνος που αυτός θα επιδείξει ως προς τον «διάλογό» του με τα αντικείμενα σε συνδυασμό με αυτό που έχουν να του προσφέρουν, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την συνολική εμπειρία που θα αποκομίσει από την επίσκεψη και τις εντυπώσεις που θα έχει όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των μουσειολογικών πρακτικών που επινοήθηκαν στην έκθεση.

Για να πετύχει ακριβώς τους στόχους που έχει θέσει, το μουσείο –ειδικά όταν αναπτύσσεται υπό τις συνθήκες της σημερινής εποχής με τις τεράστιες απαιτήσεις και τον πολλαπλό ανταγωνισμό στον ψυχαγωγικό τομέα– χρειάζεται να εκμεταλλευθεί όσο πιο αποδοτικά και εποικοδομητικά γίνεται διάφορα εργαλεία που ποικίλουν από τα εκπαιδευτικά προγράμματα μέχρι τις νέες τεχνολογικές εφαρμογές. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν είναι εύκολο από την στιγμή που το εξειδικευμένο προσωπικό του μουσείου καλείται να καλύψει τις ανάγκες πολλών ανθρώπων που ο καθένας έχει διαφορετικές προσδοκίες από πλευράς του επιστημονικού δυναμικού του μουσειακού χώρου, ενώ οι οικονομικοί πόροι είναι πάντα απαραίτητοι για παρόμοια εγχειρήματα².

Επομένως καθίσταται πρόδηλο πως μέσα από τις χρησιμοποιούμενες μουσειακές ερμηνευτικές και επικοινωνιακές προσεγγίσεις και καινοτομίες, τα μέσα που ο μουσειολόγος έχει στη διάθεσή του δύνανται να βοηθήσουν τον επισκέπτη να αντιμετωπίσει τα διάφορα κενά νοήματος μέσα στις εκθεσιακές πολιτικές και να

² Ο εκπαιδευτικός ρόλος των Μουσείων, <http://www.academia.edu/4171511/>, 3 (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 21.4.2015).

συμπληρώσει τις γνώσεις του με πρωτότυπο τρόπο και εμπειρία. Φυσικά, η πραγμάτωση του σκοπού αυτού μπορεί να επιτευχθεί και μέσω οικονομικών διόδων που δεν επιβαρύνουν τον ήδη βεβαρυνμένο προϋπολογισμό του μουσείου. Τέτοια παραδείγματα θα μπορούσαν να είναι ενδεικτικά οι απλές και κατανοητές λεζάντες επεξήγησης και κείμενα τοίχου, η «μετρημένη» χρήση χαρτών και εικόνων και τα όχι και τόσο στα ελληνικά μουσεία συνηθισμένα μοντέλα αναπαράστασης (κοινώς μακέτες)³.

Στόχος του παρόντος άρθρου αποτελεί όχι να υπενθυμίσει την αξία του μουσείου ως μορφωτικού ιδρύματος στην υπηρεσία το ανθρώπου, αλλά να καταδείξει την σημασία του ρόλου του απέναντι στον/στην επισκέπτη/τρια που αναμένει να μάθει κάτι μέσα από την όλη μουσειακή εμπειρία.

Γνωρίζοντας πως κατά τα πρώτα στάδια της εμφάνισής του το μουσείο ήταν η έδρα του Μουσών και πως αυτές οι θεότητες έδιναν έμπνευση στην ανθρώπινη δημιουργία στο σύνολό της, αντιλαμβανόμαστε πως ο πολιτιστικός και ιδιαίτερα ο μορφωτικός του ρόλος είναι σπουδαίος ανάλογα βέβαια με τις εποχές κατά τις οποίες οι απαιτήσεις και οι ανάγκες της ανθρώπινης κοινωνίας το απαιτούν. Πρέπει επίσης να έχουμε κατά νου ότι τα μουσεία αποτελούν διαχρονικές οντότητες που όμως δεν έχουν τον ίδιο χαρακτήρα πάντα αλλά αλλάζουν βάσει του συγκεκριμένου ιστορικού, πολιτιστικού και κοινωνικού πλαισίου υπό τα οποία υπάρχουν και αναπτύσσονται⁴, ενώ τα μουσειακά αντικείμενα αποτελούν ανθρώπινες δημιουργίες, κατασκευές ή φυσικά αντικείμενα που έχουν συνδεθεί με τον ανθρώπινο πολιτισμό και γι' αυτό και έχουν τον ρόλο των υλικών μαρτυριών του παρελθόντος⁵.

Είναι πολύ πιθανόν να υπάρξει στον/στην αναγνώστη/τρια σύγχυση σχετικά με την αξιοπιστία της παρεχόμενης πληροφορίας από πλευράς της γραπτής πηγής και του εκθέματος αυτού καθ' αυτού. Ας έχουμε κατά νου ότι τα αυθεντικά αντικείμενα σαν άμεσες μαρτυρίες της Ιστορίας δε θέτουν προβλήματα αξιοπιστίας ως προς την εγκυρότητά τους εφόσον αποτελούν τα ίδια μέρος του παρελθόντος και δημιουργήθηκαν για εξυπηρετήσουν κάποια ανάγκη. Η γραπτή πηγή από την άλλη, σκοπό έχει να μεταφέρει συν τοις άλλοις κάποιο μήνυμα και να επηρεάσει με τον α ή β τρόπο τον/την επισκέπτη/τρια όσον αφορά τις εντυπώσεις του, τη στάση του απέναντι στο μουσείο ειδικότερα ή γενικότερα, τον εμπλουτισμό των γνώσεών του κ.ά.

Εκτός αυτών, θεωρώ πολύ σημαντικό να προβούμε σε μια περιληπτική επισκόπηση των σημαντικότερων σταθμών της ιστορικής πορείας του μουσείου μέσα στον χωροχρόνο, έτσι ώστε να υπάρχει μια γενικότερη εικόνα στον/στην αναγνώστη/τρια σχετικά με τις πρώτες αναλαμπές της δημιουργίας του και των αναγκών που αυτό εξυπηρετούσε στην εκάστοτε εποχή.

«Ο υλικός πολιτισμός είναι το τμήμα εκείνο του ανθρώπινου φυσικού περιβάλλοντος που σκόπιμα διαμορφώνεται από τον ίδιο, σύμφωνα μ' ένα πολιτισμικά υπαγορευμένο σχέδιο».

Susan M. Pearce, Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές (2002)

³ Μαρία Οικονόμου (2003), Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;, 77-78.

⁴ Ειρήνη Νάκου (2001), Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός, 112.

⁵ Ειρήνη Νάκου, Ιστορική γνώση και μουσείο (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 21.4.2015).

► ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Πριν προχωρήσουμε στη συνέχεια του κεφαλαίου, αρκεί να αναφέρουμε πως ο άνθρωπος, από τα πρώτα στάδια της εμφάνισής του, είχε την ανάγκη να συλλέγει διαφορετικής τυπολογίας πράγματα που σαν ρόλο είχαν να ικανοποιήσουν την περιέργειά του ή να εξυπηρετήσουν κάποια αναγκαιότητά του. Εμείς στην πορεία θα σχολιάσουμε τα σημαντικότερα βήματα του θεσμού του Μουσείου μέσα στην Ιστορία, χωρίς να επιμείνουμε στους δευτερεύουσας αξίας σταθμούς του, οι οποίοι δε θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην παρούσα ανάλυση και οι οποίοι ίσως κούραζαν πληροφοριακά τον/την αναγνώστη/τρια.

Ξεκινώντας, ως πρώτο μουσείο στον κόσμο γίνεται ευρέως αποδεκτό από τους ειδικούς το «Μουσείον» που η μακεδονική βασιλική δυναστεία των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο ίδρυσε σαν παράρτημα των ανακτόρων και της πολύ γνωστής βασιλικής Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας. Η χρησιμότητα του μουσειακού θεσμού τότε φυσικά δεν ήταν η ίδια με την σημερινή, αλλά περισσότερο το κτίριο χρησιμοποιούνταν ως χώρος μελέτης και έρευνας προορισμένο για έναν κλειστό κύκλο λόγιων της εποχής, καθιστώντας το Μουσείον και την ίδια την πόλη κατ' επέκταση, σαν μέγα πνευματικό κέντρο του τότε γνωστού κόσμου.

Περνώντας στους Αναγεννησιακούς χρόνους, το Παλάτι των Μεδίκων -μεγάλη επιχειρηματική οικογένεια της εποχής και προστάτης της Τέχνης- θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο των μουσείων που ιδρύθηκαν στην Ευρώπη κατά την Αναγέννηση. Ο τύπος των ιδιωτικών αυτών μουσείων (επίσης γνωστά ως *cabinets of curiosities*) είχαν την μορφή «θησαυρών» που αποτελούνταν από σπάνια, περίεργα και πολύτιμα αντικείμενα, αλλά και από αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά γλυπτά που προκαλούσαν την περιέργεια. Οι πλούσιες οικογένειες που συγκροτούσαν τα πρώιμα αυτά μουσεία, εκτός από την κοινωνική ισχύ και αναγνώριση που απολάμβαναν μέσα από τα «εκθέματά» τους, μπορούσαν να ελέγχουν κυριολεκτικά και μεταφορικά τη γνώση που αυτά παρείχαν, εφόσον, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της Αναγέννησης η κατανόηση του κόσμου βασίζονταν στη θέαση των ορατών πραγμάτων που θεωρούνταν ότι έμοιαζαν ή αντιστοιχούσαν στα αόρατα. Μέσω αυτής της θεώρησης, οι συλλέκτες γίνονταν οι κυρίαρχοι της γνώσης του ορατού και του αόρατου κόσμου.

Ο τύπος μουσείου που μόλις περιγράψαμε άρχισε να υποχωρεί σταδιακά τον 17ο αιώνα με την επικράτηση διαφορετικών παραδοχών γύρω από την επιστήμη ως αποτέλεσμα των ανακαλύψεων και της επιστημονικής προόδου. Επομένως, από τα μέσα του 18ου αιώνα και ιδιαίτερα με την Γαλλική Επανάσταση τα μουσεία άρχισαν να αποκτούν εθνικό και αστικό περιεχόμενο (μην παραμελούμε ότι τότε γενικότερα επικρατούσαν θεωρίες που σκοπό είχαν να διαμορφώσουν τον εθνικό χαρακτήρα πολλών σημερινών Ευρωπαϊκών κρατών) και ξεκίνησαν να λειτουργούν ως χώροι παραγωγής αντίστοιχων τύπων γνώσης που ήταν ανοιχτοί στο ευρύ κοινό. Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ως αποτέλεσμα ακριβώς της επικράτησης της αστικής τάξης και εθνικιστικών ιδεών σε ένα ευρύ στρώμα του Ευρωπαϊκού πληθυσμού, τα μουσεία κατά τον 19ο αιώνα είναι στην πλειονότητά τους εθνικά μουσεία που στόχο έχουν να προφυλάξουν την εθνική πολιτιστική κληρονομιά και να τονώσουν τα εθνικά συναισθήματα, ενώ οι συλλογές εκτίθενται με βάση αυστηρά ακαδημαϊκά κριτήρια και αναδεικνύουν την μοναδική και άνευ αντίλογου γνωστή εθνική πραγματικότητα⁶.

⁶ Ειρήνη Νάκου (2001), Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός, 113-117.

Εικόνα 1. Ο ρόλος της λεζάντας μέσα στο μουσείο

► Η ΠΑΡΟΧΗ ΓΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Τα εκθέματα, είτε μιλάμε για αυθεντικά αντικείμενα, είτε για εκμαγεία, αντίγραφα ή ακόμα και για πλαστά έργα, έχουν πεπερασμένες ζωές που είναι πολλές φορές πολύ πιο μακροχρόνιες από τις δικές μας και λόγω ακριβώς αυτής της σχέσης τους με το παρελθόν μπορούν να μεταφέρουν τον άνθρωπο μέσα σ' αυτό⁷. Ο ερευνητής έχει σαν σκοπό να «ξεδιπλώσει» τη γνώση που αυτά περικλείουν και μέσα από τις κατάλληλες μουσειογραφικές και ψυχαγωγικές μεθόδους να δοθούν στη διάθεση του κοινού. Επομένως, οι ερευνητικές δραστηριότητες στα εργαστήρια του μουσείου δεν αποτελούν τροχοπέδη στην όλη δράση του, αλλά βασικό έργο του. Αυτό δε θα γίνει περισσότερο φανερό μονάχα μέσα από μια επίσκεψη και προβληματισμό σ' ένα πολιτιστικό ίδρυμα, αλλά και από τη σύντομη επεξεργασία που θα ακολουθήσει.

Πέραν αυτών των στοιχείων, αρκεί να τονιστεί ότι το μουσειακό υλικό δεν έρχεται στο μουσείο τακτοποιημένο και έτοιμο προς έκθεση, αλλά έχει ήδη εμπλακεί στην ανθρώπινη δραστηριότητα και έχει υποβληθεί σε μια σειρά μεταπτώσεων που εκτείνονται για παράδειγμα από μια τυχαία καταστροφή, έως την ορθότερη μέθοδο αποθήκευσης και έκθεσης. Λεπτομέρειες τέτοιες μπορεί να φαίνονται ανούσιες εκ πρώτης όψεως, αλλά στην πραγματικότητα επηρεάζουν την ερμηνεία που θα παρασχεθεί αργότερα από τους ειδικούς και την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων που θα χρειαστεί να προσεχθεί⁸.

Η επιστημονική έρευνα διαχωρίζεται σαφώς από τις υπόλοιπες δραστηριότητες του μουσειακού χώρου και διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στη συνολική εικόνα του ως ιδρύματος αφιερωμένου στη γνώση και την εκπαίδευση του κοινού του και της κοινωνίας συνολικότερα. Προαναφέραμε ότι τα αντικείμενα αποτελούν υλικά τεκμήρια από το παρελθόν που σαν στόχο είχαν να επιτελέσουν κάποια προκαθορισμένη λειτουργία στα πλαίσια ενός λαού και των αναγκών του, ενώ η μουσειακή έρευνα δε διαφέρει από τους άλλους τύπους έρευνας παρά μόνο στο ότι αυτή συνδυάζεται με την υλική πραγματικότητα του μουσείου. Ο ερευνητής θα επικεντρώσει το ενδιαφέρον του στην ενδελεχή εξέταση του εκθέματος και εκτός από τις άμεσες πληροφορίες που θα αντλήσει απ' αυτό όπως την εποχή κατά την οποία χρησιμοποιήθηκε ή τον λόγο, θα πρέπει να ανακαλύψει και τα βαθύτερα νοήματα που αυτό περικλείει. Ο/Η μουσειογράφος στη συνέχεια θα προσπαθήσει να προσφέρει όσες πληροφορίες επιτρέπεται στον/στην επισκέπτη/τρια υπό την ανάλογη μορφή ψυχαγωγίας, έτσι ώστε

⁷ Susan M. Pierce (2002), Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές, 46.

⁸ Susan M. Pierce (2002), Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές, 176.

να μην υποκατασταθεί ο ρόλος του μουσείου με αυτόν του σχολείου. Γίνεται έτσι φανερή η ανάγκη ύπαρξης σαφούς και όσο γίνεται πιο ορθής τεκμηρίωσης στα πλαίσια της μουσειακής λειτουργίας και κάθε πολιτιστικού οργανισμού, ενώ ο ρόλος του/της μουσειολόγου θα πρέπει να μην αντικαθιστά τους ρόλους των υπόλοιπων επιστημόνων μέσα στο μουσείο, αλλά να έχει μια επικουρική και συναδελφική χροιά.

Η μουσειακή έρευνα μπορεί να περιλαμβάνει την έρευνα αντικειμένων που ανήκουν σε συλλογές ενός οποιουδήποτε οργανισμού ή/και της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς που συνδέεται με αυτές τις συλλογές⁹. Εξάλλου είναι αποδεκτό και εδραιωμένο στην επιστημονική κοινότητα σήμερα πως τον ρόλο του μουσείου μπορεί -εκτός από τους χώρους του παραδοσιακού μουσείου- να παίξει κάθε πολιτιστικός χώρος και ίδρυμα που έχει τη δυναμική να προσφέρει σε αυτόν που θα το επισκεφθεί πρωτόγνωρες εμπειρίες, ασυνήθιστες ψυχαγωγικές δραστηριότητες και γνώσεις με μη συμβατικό και «σχολικό» τρόπο.

Εικόνα 2. Παράδειγμα σύγχρονης επεξηγηματικής λεζάντας

Η οποιαδήποτε συλλογή δεν προορίζεται μόνο προς θέαση και παθητική παρατήρηση/θέαση. Το ανήσυχο κοινό περιμένει να ξεδιαλύνει όποια απορία μπορεί να τού γεννάται σε σχέση με κάποιο αντικείμενο με τη βοήθεια των μέσων που το μουσείο διαθέτει και του εξειδικευμένου προσωπικού, ενώ, επαναλαμβάνουμε και τονίζουμε, ότι ο μουσειογράφος περισσότερο θα ασχοληθεί με τα μηνύματα που η μουσειακή πολιτική επιδιώκει να περάσει.

Κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί σημαντικοί προβληματισμοί σχετικά με το αν τα μουσεία πρέπει να επικεντρώνονται πρωτίστως στις έρευνες που επιτελούν ή στις προσδοκίες του κοινού που καλούνται να εκπληρώσουν. Εκτενής διάλογος ξεκίνησε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80 σε σχέση με τον ρόλο που έχουν να υπηρετήσουν ως ιδρύματα έρευνας ή ως ψυχαγωγικοί θεσμοί, ταγμένοι στις ανθρώπινες ανάγκες. Οι απαντήσεις που έχουν δοθεί -και αυτή είναι και η γνώμη του γράφοντος- κινούνται μεταξύ και των δύο οπτικών. Προκειμένου ένας μουσειακός οργανισμός να λειτουργήσει εποικοδομητικά υποχρεούται να ενθαρρύνει την έρευνα, η οποία όμως θα απευθύνεται στον επισκέπτη και θα απαντά -όσο αυτό είναι εφικτό- στα ερωτήματα που περιμένει να του απαντηθούν. Εν ολίγοις δηλαδή, η επιστημονικότητα στο μουσείο προωθεί και βοηθά την πρόσβαση σ' αυτό, ειδικά όσον αφορά το πιο μορφωμένο τμήμα του κοινού του¹⁰.

Χωρίς να παραβλέπεται το ερευνητικό σκέλος του μουσείου παρ' όλα αυτά, οι

⁹ Αλεξάνδρα Μπούνια (2011), Στα παρασκήνια του μουσείου, 121.

¹⁰ Αλεξάνδρα Μπούνια (2011), Στα παρασκήνια του μουσείου, 129.

ασχολούμενοι/ες με αυτό δε θα πρέπει να λησμονούν και το ψυχαγωγικό κομμάτι του και το γεγονός ότι ένα πολύ μεγάλο τμήμα των επισκεπτών/τριών του αποτελείται από άτομα μικρότερης ηλικίας που περιμένουν να περάσουν ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο τους. Στη σημερινή ανταγωνιστική και τεχνολογικά πολύ αναπτυγμένη εποχή ειδικά οι υπεύθυνοι/ες του μουσείου έχουν πολύ συχνά την πρόκληση να συναγωνιστούν άλλες μορφές ψυχαγωγίας όπως ο κινηματογράφος ή η τηλεόραση και εννοείται πως πρέπει να δώσουν κάτι ξεχωριστό και αναμενόμενο στο εν δυνάμει κοινό. Άλλωστε, σκοπός του μουσείου πλέον δεν είναι μόνο η διαφύλαξη και η προστασία της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και να έρθει πιο κοντά στον/στην επισκέπτη/τρια, μέσω των ποικίλων προγραμμάτων του.

► ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ¹¹

Πριν προχωρήσουμε με την επεξεργασία της σχέσης και της αλληλεπίδρασης μεταξύ σχολείου και μουσείου, καθίσταται σαφής η ανάγκη να πούμε λίγα πράγματα σχετικά με τα μοντέλα επικοινωνίας που ίσχυαν στην επιστημονική νοοτροπία του προσωπικού μουσείου.

Η επικοινωνία μέσα στο μουσείο παίζει από τους πιο βασικούς ρόλους και είναι το στοιχείο εκείνο που επηρεάζει τη στάση του/της επισκέπτη/τριας απέναντί του, εφόσον οι τελικές του εντυπώσεις εξαρτώνται άμεσα από τη στάση του προσωπικού και την αντιμετώπιση που θα έχει από αυτό, χωρίς να ξεχνάμε την σημασία του τρόπου μετάδοσης γνώσεων και ψυχαγωγίας.

Ήδη από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα είχε διατυπωθεί ένα μοντέλο επικοινωνίας στους μουσειακούς χώρους όπου υπογραμμίζεται η σπουδαιότητα του/της επιμελητή/τριας της συλλογής και των εμπειριών και γνώσεων που κατέχει, ενώ από την άλλη πλευρά κυριαρχεί ο παθητικός ρόλος αυτού που δέχεται τα ανάλογα μηνύματα. Πρόκειται σαφώς για ένα μοντέλο που δε δίνει προτεραιότητα στις ανάγκες του κοινού, αλλά τον πρώτο λόγο έχει ο/η επιμελητής/τρια, ειδικά από τη στιγμή που επιλέγει τη ροή της έκθεσης, αυτά που θα πει και τα αντικείμενα που θα παρουσιάσει. Ο/Η επισκέπτης/τρια «βομβαρδίζεται» κυριολεκτικά από πληροφορίες και δεν τού δίνεται η ευκαιρία να «εκμαιεύσει» από μόνος του τη γνώση, βάσει των γνώσεων του, με αποτέλεσμα η μουσειακή εμπειρία να καθίσταται ελλιπής. Εξάλλου, ένας από τους στόχους του μουσείου αποτελεί η ικανοποίηση της πλειονότητας των επισκεπτών/τριών και η παιδευτική προσφορά του στην κοινωνία.

Παρ' όλα αυτά, οι σύγχρονοι μουσειακοί οργανισμοί αρχίζουν να απορρίπτουν τα παραδοσιακά μοντέλα που προαναφέρθηκε και τείνουν να ενστερνίζονται ένα καινούργιο, βάσει του οποίου αναγνωρίζεται ο ρόλος του κοινού. Πιο συγκεκριμένα, αναβαθμίζεται περισσότερο η κοινωνική διάσταση της επικοινωνίας στο μουσείο και τονίζεται το γεγονός ότι ο/η επισκέπτης/τρια δεν μπορεί να παρατηρεί τα εκθέματα παθητικά, αλλά να διαδραματίζει έναν πιο ενεργητικό ρόλο διαμορφώνοντας ο ίδιος τα νοήματά του. Επομένως η επικοινωνία στο μουσείο πλέον καθίσταται μια σύνθετη διαδικασία, στην οποία μια ομάδα επαγγελματιών (μουσειοπαιδαγωγοί, συντηρητές, σχεδιαστές εκθέσεων) αντικαθιστούν τον/την επιμελητή/τρια και το κοινό «παίζει» με τα αντικείμενα δημιουργώντας μόνο του τις μουσειακές εμπειρίες και τις εντυπώσεις του. Ως «μέσα» που συντελούν στην όλη εξέλιξη θα μπορούσαν να είναι οι εκθέσεις, το κτίριο έκθεσης, το προσωπικό του μουσείου, οι υπόλοιποι/ες επισκέπτες/τριες κ.ά.,

¹¹ Μαρία Οικονόμου (2003), Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;, 80-84.

ενώ η συνεχής και πολύμορφη αλληλεπίδραση που επικρατεί συγκροτούν και συμβάλλουν στην όλη διαδικασία εντυπώσεων στο χώρο.

Η αποκόμιση μουσειακής εμπειρίας είναι πολυσύνθετη και εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες, οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι η προσωπική διάσταση, η κοινωνική διάσταση και η φυσική διάσταση του/της κάθε επισκέπτη/τριας. Προχωρώντας στην ανάλυση της καθεμίας οπτικής ξεχωριστά, ας αναφέρουμε εισαγωγικά πως το ατομικό πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο μπορεί να παίξει την πιο καθοριστική σημασία στην εμπειρία που θα αποκομιστεί στο τέλος εκ μέρους του/της επισκέπτη/τριας, ενώ η στάση της οικογένειας απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά και η ευαισθητοποίηση που αυτή έχει εμφυσήσει σε κάποιο μέλος της από τη μικρότερη ήδη ηλικία αποτελεί μια εξίσου σημαντικότερη παράμετρο όσον αφορά το ενδιαφέρον που θα επιδειχθεί από το ίδιο αργότερα.

Εικόνα 3. Μια απλή αλλά και κλασικής μορφής λεζάντα

Συνεχίζοντας την περιγραφή μας και μπαίνοντας στο πιο ουσιώδες κομμάτι του κεφαλαίου αυτού, η προσωπική διάσταση της μουσειακής επίσκεψης έχει να κάνει με τον συνδυασμό των εμπειριών και των γνώσεων κάποιου ατόμου που επισκέπτεται το μουσείο και συμβάλλει στη συνολικότερη εντύπωση που θα του/της μείνει, όπως και στο πού θα συγκεντρώσει το ενδιαφέρον του περιδιαβαίνοντας τις εκθεσιακές αίθουσες.

Η κοινωνική διάσταση της μουσειακής εμπειρίας ακολουθεί και αφορά τις σχέσεις επικοινωνίας που ο/η επισκέπτης/τρια αναπτύσσει με την οικογένειά του/της, το προσωπικό του μουσείου, τους υπόλοιπους επισκέπτες αυτού κ.ά. Οι επιρροές που δέχεται από όλο αυτό το ανθρώπινο σύνολο έχουν τη δυναμική να διαμορφώσουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση του ως προς τα εκθέματα, το μουσείο, τις πολιτικές του μουσείου γενικότερα, τα μηνύματα που θα δεχθεί και τη στάση του προσωπικού του ανάλογου πολιτιστικού φορέα. Προσωπική μου γνώμη είναι ότι η προσωπική διάσταση και η ανατροφή του καθενός ως προς την πολιτιστική κληρονομιά έχουν -αν όχι τη μεγαλύτερη- τουλάχιστον μεγάλη σημασία στην όλη μουσειακή εμπειρία. Αν και η ύπαρξη και της φυσικής διάστασης (η αρχιτεκτονική του μουσειακού χώρου, τα φυσικά χαρακτηριστικά των συλλογών, η σωματική και πνευματική κούραση που αντιμετωπίζει ο/η επισκέπτης/τρια κ.ά.) επιτελεί τον δικό της στόχο -ίσως τον μικρότερο- όσον αφορά τις εντυπώσεις που «κατασκευάζει» το κοινό, για την οργάνωση επιτυχών εκθέσεων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι τρεις διαστάσεις που προαναφέρθηκαν, καθώς και άλλοι δευτερεύοντες παράγοντες όπως για παράδειγμα η προσεκτική χρήση του χιούμορ, ο πλούτος των εκθεμάτων, η πληροφόρηση κ.ά.

Έχοντας αυτά στο μυαλό μας και σχετικά με την προσφορά γνώσης εκ μέρους

σχολείου και μουσείου θα πρέπει από την αρχή να τονιστεί ότι ο κάθε μουσειακός οργανισμός δεν αποσκοπεί να αντικαταστήσει τον ρόλο του σχολικού ιδρύματος. Το μουσείο θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνο επικουρικά στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου και το μόνο σημείο στο οποίο θα μπορούσαν οι ρόλοι να συμπέσουν είναι η γνώση του παρελθόντος και η ενίσχυση του εθνικού συναισθήματος μέσα από τα ιστορικά αντικείμενα που παρουσιάζονται και το μάθημα της Ιστορίας όπως διδάσκεται στις σχολικές αίθουσες. Επίσης, η γραμμική μορφή των σχολικών μαθημάτων σε συνδυασμό με τη σχετική χαλαρότητα που εφαρμόζεται σ' ένα μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα λόγω του περιορισμένου διαθέσιμου χρόνου και της διαφορετικής στοχοθεσίας που υφίσταται δεν έχει αποθαρρυντική ιδιότητα όσον αφορά τους σκοπούς του διδασκάλου, εφόσον η όλη εκπαίδευση βοηθά στο έργο του και το βελτιώνει, βάζει σε σκέψεις τη μαθητική κοινότητα, οι μαθητές/τριες μαθαίνουν με διαφορετικές μεθόδους προσέγγισης και αναπτύσσουν πρωτότυπα δεξιότητες.

Τα όσα αναφέρθηκαν σαφώς παραπάνω δε σημαίνουν ότι δεν υπάρχουν οι αντιρρήσεις και οι διαφωνίες μεταξύ των ειδικών. Ειδικότερα, τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα σχεδιάζονται και οργανώνονται ερήμην των σχολείων και τις περισσότερες φορές δε συμβαδίζουν με τη διδακτέα ύλη και τους στόχους του/της εκπαιδευτικού, ενώ οι αποκλίσεις που δημιουργούνται έχουν ως αποτέλεσμα την αδιαφορία των μαθητών/τριών και των διδασκάλων κατά την επίσκεψή τους σε μια έκθεση.

Θα μπορούσε να διατυπωθεί πως η γνώση και η διατήρηση της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί κοινό σκοπό των δύο θεσμών, έστω και μέσω διαφορετικών τρόπων και πρακτικών¹². Ο/Η μαθητής/τρια μαθαίνει για τον ανθρώπινο πολιτισμό και τις αξίες του και από το μέρος του το σχολείο προσπαθεί να τον μάθει να σέβεται αυτόν τον πολιτισμό σαν τεκμήριο της ανθρώπινης δημιουργικότητας και έμπνευσης. Το μουσείο, από την άλλη, διαφυλάσσει και μελετάει τα υλικά κατάλοιπα που συνεχώς ανακαλύπτονται, ενώ ο/η μαθητής/τρια παρουσιάζεται σαν ο «αγωγός» μέσα από τον οποίο περνάει η γνώση της ιστορικότητας που κρίνεται απαραίτητη και κατ' επέκταση του γεννιέται το αίσθημα ευθύνης που υποχρεούται να έχει απέναντι στα οποιαδήποτε πολιτιστικά αγαθά.

Αν και πολλές φορές επικρατεί ανταγωνισμός και καχυποψία στις σχέσεις μεταξύ σχολείου και μουσείου, οι γνώσεις, οι εμπειρίες και οι σκέψεις του κοινού (όλο το πολιτιστικό «φορτίο» που διαθέτει) σε συνδυασμό με τη φαντασία του, αποτελούν στοιχεία που θα συνεπικουρήσουν τον/την κάθε επισκέπτη/τρια ατομικά να αναπλάσει στο νου του το παρελθόν που του παρουσιάζεται, ενώ η επικοινωνία που θα ξεκινήσει μεταξύ αυτού και αντικειμένου θα τον ωθήσει να αναπτύξει γρηγορότερα κριτικό πνεύμα και ευαισθητοποίηση για τον πολιτισμό. Το πρώτο και πιο άμεσο μέσο που θα χρησιμοποιηθεί στη διαδικασία επικοινωνίας δεν είναι κάποιο άλλο από την προσεκτική παρατήρηση, ενώ η ενεργητική προσέγγιση της έκθεσης θα δώσει την ευκαιρία στο επιστημονικό προσωπικό του μουσείου να βγάλει χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με την ακολουθούμενη και γενικότερη μουσειακή πολιτική¹³.

Εν κατακλείδι συμπεραίνουμε ότι οι σχέσεις επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ σχολείου-μουσείου δεν είναι πάντα αρμονικές και σε πνεύμα κατανόησης, ειδικά όταν ο μουσειολόγος ή ο διδάσκαλος υπερεκτιμά την θέση του. Οι γνώσεις που μπορούν να αποκομιστούν στους χώρους του σχολείου είναι σίγουρα πρωτεύουσας σημασίας για τον μαθητή, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι στο μουσείο και στα πλαίσια ενός

¹² Γεώργιος Δάλκος (2000), Σχολείο και μουσείο, 19-25.

¹³ Γεώργιος Δάλκος (2000), Σχολείο και μουσείο, 37-39.

μουσειοπαδαγωγικού προγράμματος δεν είναι δυνατός ένας περαιτέρω εμπλουτισμός των γνώσεων αυτών μέσω της βιωματικής εμπειρίας. Οι ειδήμονες θα πρέπει να διαχωρίσουν τους ρόλους τους και τα καθήκοντά τους και να μην υποβλέπει ο ένας την δουλειά του άλλου, αλλά κυρίως να μη λησμονούν ότι οι αρμοδιότητές τους είναι διαφορετικές. Εξάλλου, όπως φάνηκε, μπορούν να αλληλοσυμπληρωθούν, καθώς ο μιν καθηγητής προσπαθεί να διδάξει κάποια τυποποιημένα πράγματα μια συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα (της ανάλογης ηλικίας), το δε μουσειακό προσωπικό προσπαθεί να διδάξει ποικιλοτρόπως το κοινό του (της οποιασδήποτε ηλικίας) χωρίς να υπολογίζονται τα πολλά άλλα καθήκοντά του.

► ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπληρωματικά στα όσα προαναφέρθηκαν, θα αρκεστούμε σε μερικές ακόμη σκέψεις. Είδαμε συνοπτικά τον ρόλο του μουσείου μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία διαχρονικά και του σχολείου σήμερα, στοχεύοντας να φανερώσουμε τα θετικά στοιχεία που μπορούν να προκύψουν μέσω μιας συνεργασίας των δύο θεσμών. Νομίζω πως ως ένα βαθμό είδαμε την εποικοδομητική αλληλεπίδραση του διδακτικού και μουσειακού προσωπικού και το ότι όταν οι δύο φορείς αλληλοβοηθηθούν στο έργο τους, το αποτέλεσμα δε θα μπορεί να είναι παρά μόνο ικανοποιητικό. Ο/Η μαθητής/τρια καλείται να ενεργοποιήσει όλες τις αισθήσεις του μέσα στο μουσείο και να αξιοποιήσει ό,τι έχει μάθει μέσα στις σχολικές αίθουσες κατά την διαδικασία παρατήρησης του εκθέματος. Παράγοντες που ίσως φαίνονται μηδαμινής σημασίας όπως το κτίριο του μουσείου, το προσωπικό του ή η χωροδιάταξη των αντικειμένων έχουν τη δύναμη να συμβάλλουν σημαντικά στην τελική «γεύση» με την οποία θα φύγει ο/η επισκέπτης/τρια από τις αίθουσες έκθεσης και να προσθέσουν το δικό τους λιθάρι στην αντιμετώπιση κάθε πολιτιστικού φορέα εκ μέρους του στο παρόν και το μέλλον.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Pierce, S. M. (2002). *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές* [Museums, objects and collections]. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Δάλλκος, Γ. (2000). *Σχολείο και μουσείο*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μπούνια, Α. (2011). *Στα παρασκήνια του μουσείου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
- Νάκου, Ε. (χ.χ.). *Ιστορική γνώση και μουσείο. Μνήμων*. Ανακτήθηκε από <https://www.mnimon.gr/index.php/mnimon/article/download/590/985.pdf> (τελευταία επίσκεψη 21 Απριλίου 2015).
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*; Αθήνα: Κριτική.
- Ρούσσου, Α. (2012). *Ο εκπαιδευτικός ρόλος των μουσείων*. Ανακτήθηκε από http://www.academia.edu/4171511/O_εκπαιδευτικός_ρόλος_των_Μουσείων/htm